

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

Etika és vallás

8.1 lecke – 15 perc

A keresztény erkölcsstan normativitása

A keresztény kinyilatkoztatás fő etikai imperatívuszait az ószövetségi Tízparancsolatban (2Móz. 20:1-14) és Krisztus Hegyi beszédében [Máté Evangéliuma 5-7] olvashatjuk. Az általános középkori felfogás szerint – eminens módon van jelen ez Aquinóinál –, a keresztény kinyilatkoztatás e két alapvető etikai útmutatásának normativitása eltérő forrásokból ered.

Az általános középkori felfogás szerint a **Tízparancsolat** törvényei etikai minőségükben nem különböznek a *természetes* erkölcsi törvényektől, melyeket a természetes észhasználat által, bármiféle szupranaturális mozzanat nélkül megismerhetünk. Jóllehet a Tízparancsolat előírásait Isten tényszerűen kinyilatkoztatta Mózesnek, azok *normatív* jellege mégsem ezen aktus folyamánya, hanem a parancsolatokban benne foglalt fogalmak analitikus következménye. Az emberi a parancsok értelmi belátásával – melyet a parancsok ellentétei lehetetlenségének belátása kísér – együtt megérti ezek normatív jellegét is. A Tízparancsolat normativitása egy töről fakad a keresztény kinyilatkoztatás előtti görög-római világ természetes erkölcsi meggyőződéseinek normativitásával.

A Tízparancsolat (2Móz. 20:1-14)

1. Ne legyenek néked idegen isteneid én előttem.
2. Ne csinálj magadnak faragott képet,
3. Megemlékezzél a szombatról, hogy megszenteljed azt.
4. Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj azon a földön, amelyet az Úr a te Istened ad te néked.
5. Ne ölj.
6. Ne paráználkodjál. (Az eredetiben: Ne légy házasságtörő.)
7. Ne lopj.
8. Ne tégy a te felebarátod ellen hamis tanúbizonyságot.
9. Ne kívánd a te felebarátodnak házát.
10. Ne kívánd a te felebarátodnak feleségét, se

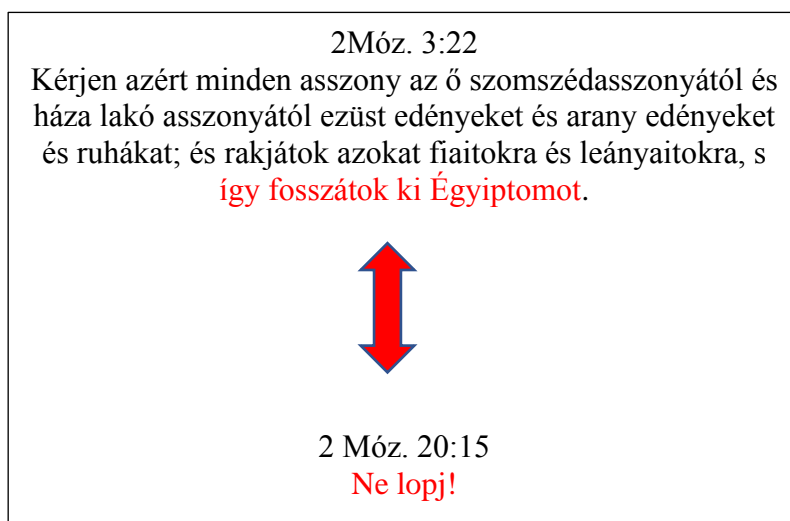
Jézus **Hegyi beszédét** azonban csak olyan személy tekintheti magára nézve kötelező jellegűnek, aki azon *szupranaturális* meghatározottságánál fogva ismerte meg azt, hogy hisz a keresztény Istenben. A Krisztus által hangoztatott felebaráti szeretet tartalmi hasonlósága ellenére is radikálisan különbözik a *benevolentia* cicerói sztoikus eszményétől. A felebaráti szeretet megfogalmazásában szereplő fogalmakból nem következi analitikusan, hogy ne az ellentéte volna a paradigmaticus erkölcsi parancs. Elgondolható olyan világ, ahol az a mértékadó erkölcsi alapelv, hogy *Amit akartok azért, hogy az emberek ti veletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal*.¹

Aquinói Szent Tamás és Duns Scotus a Tízparancsolat normativitásáról

Scotus egy 1300 körül Oxfordban írt munkájában a Tízparancsolat normativitásának tárgyalása közben rákérdez arra, hogy vajon a lopás fogalmából tényleg következik-e az, hogy a *Ne lopj!* a paradigmaticus erkölcsi parancs, és hogy Isten számára nem állt-e fenn annak lehetősége, hogy egy

olyan világ megteremtésére irányuljon akarata, amelyben az ellenkező *Lopj!* parancs lesz az általános erkölcsi törvény. Scotus válasza az egyiptomiak megrablása (*spoliatio aegytorum*) híres problémáját veti fel. Isten – úgy tűnik – kifejezetten megparancsolta a zsidóknak, hogy a kivonulás előtt vegyék el az egyiptomiak arany és ezüstedényeit, majd vigyék azokat magukkal. Az ószövetségi példa amellet szól, hogy Isten felfüggeszthette a Tízparancsolat előírását, amennyiben kifejezetten a lopást parancsolta meg a zsidóknak. Hiszen amit a zsidók tettek – így Scotus – az kimeríti a lopás jogi fogalmát, azaz más tulajdonának elvételét (*ablatio rei alienae*).

Bő 3 évtizeddel Scotus oxfordi előadásai előtt Aquinói Szent Tamás a *Summa Theologiae*ben (1267-1269) úgy válaszol e problémára, hogy nem sérül a Tízparancsolat, hisz a zsidók tette nem merítette ki a lopás fogalmát: jogosan megillették őket az egyiptomiak ezüstitárgyai, amennyiben ezek az egyiptomiak által a zsidókon elkövetett jogtalanságok viszonzásai. Aquinói megoldásában az a fontos, hogy ily módon nem sérül az az elv, hogy a *Ne lopj!* normativitását a lopás fogalmából a természetes ész használatával vezessük le. Isten nem parancsolta meg a lopást, mert a Tízparancsolatban foglalt természetes erkölcsi elvek felfüggeszthetetlenek – még Isten számára is.

¹ Mát. 7:12

Scotus ezzel szemben amellettt érvel, hogy fennáll annak lehetősége, hogy elgondolható egy olyan világ, ahol a *Lopj!* volna az általános erkölcsi parancs. A Tízparancsolatot két részre kell bontanunk: a közvetlenül Istenre vonatkozó első három parancs – jóllehet a Sabbath megtartásának parancsa nyilvánvaló időreferencialitásánál fogva problematikus – a természetes erkölcs része: Isten nem akarhatja, hogy ne legyen vallási kultusz tárgya. A második hét parancs azonban azért érvényes, mert része a kinyilatkoztatásnak és Isten akarhatta volna az ellentétüket is.

Szabad akarat és kontingencia

A Tízparancsolat normativitás-igénye megalapozásának eltérő megfogalmazásai Aquinói-nál és Scotusnál jól mutatják a kontingencia és az akarat kérdésének megítélésében jelentkező különbségeket. Aquinói tézise, miszerint a *Ne lopj!* parancs nem sérül az ószövetségi történetben foglaltak szerint, az emberi szabad akaratot teljes mértékben az emberi értelem alá rendeli: az akarat szabadsága az ember nembeli lényege, az értelem használata által megállapított jó realizálására irányul. A szabad akarat célja ily módon az alternatívák nélküli intellektuális jó kivitelezése. A világ tényeinek kontingens fennállása nem képes kikezdeni ezt az intellektualizmust, hiszen a kontingencia egyfelől a mozgatlan mozgató teljes világ-determinációjának gátoltsága révén jelentkezik a világban, másfelől e kontingens tények nem szinkrón, hanem diakrón módon rendeződnek egymáshoz. Az akarat számára nem metafizikai motívumok miatt nem biztosított az egyenrangú alternatívák közötti választás.

Scotus ezzel szemben azt vallja, hogy a szabad akarat egyáltalában vett feltétele a szinkrón possibilitások adottsága. Az akarat csakis azért lehet szabad, mert ugyanolyan módon képes két egyszerre adott majdani világállapot realizálására irányulni. Az ember intellektuális mérlegelése nem képes felülmúlni az akarat e képességét. Ez mindenképpen egyfajta voluntarista etikai beállítottságra utal, mely voluntarizmus különböző megítélés tárgyát képezte az évszázadok folyamán. Részletek ismertetése helyett leszögezhetjük, hogy az általános filozófiatörténeti vélekedés szerint Scotus nagy részben felelős a kései skolasztika antiintellektuális-voluntarista attitűdjéért. Ha a *Ne lopj!* parancs normativitása Isten semmitől – és különösen semmiféle intellektuális motívumtól – nem befolyásolt akaratának függvénye, akkor az ezen előírásoknak való engedelmesség a merő fundamentalizmus vádjával illethető. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy Scotus az isteni és az emberi akarat problémáját a kontingens létezés kontextusába helyezi, amely kontingencia mint létezés transzkategoriális jellemzője az ellentmondásmentesség igencsak racionális kritériumai mentén körvonalazódik. A Scotus-szal szemben hangoztatott voluntarizmus-vád tehát legalább is mérsékelhető azzal, hogy a skót gondolkodó még Isten számára is kötelezővé teszi azt, hogy csak possibilitásokra vonatkozhat akarat, melyek ellentmondásmentesen artikulálhatóak. Ha Scotus voluntarizmusát valamiféleképpen a modern akarat-felfogások előfutárának tekintjük, akkor nem szabad elkerülnie figyelmünket annak a látszólag paradox ténynek sem, hogy e szabadság messzemenően támaszkodik a szinkrón possibilitások metafizikai elméletére. Vagyis: az Aquinói-féle intellektuális etikai objektivitizmus kritikája Scotusnál nem nominalista oldalról valósul meg: az emberi szabadság scotusi doktrínája a szinkrón possibilitások elméletének kifejezetten realista háttere előtt bomlik ki.

Irodalom:

Simon József: *Az akarat Duns Scotus filozófiájában*, In: Laczkó, Sándor (szerk.) *Az akarat*, Szeged, Státus Kiadó, 2011, 131-140. ISBN: 9789638881212

Kérdések:

1. Hogy találhatóak a Bibliában a kereszténység alapvető erkölcsi tanításai?
2. Aquinói Szent Tamás szerint felfüggeszti-e Isten a „Ne lopj!” parancsát akkor, amikor Mózes második könyvében megparancsolja Izrael népének, hogy tulajdonítsák el az egyiptomiak ezüstedényeit?
3. Duns Scotus szerint felfüggesztheti-e Isten a második tábla erkölcsi parancsait?